

روش‌شناسی در علم سیاست و روابط بین‌الملل

با بهره‌گیری و معرفی نرم‌افزار spss

دکتر علیرضا سنجابی

سنجایی، علیرضا
 روش‌شناسی در علم سیاست و روابط بین‌الملل / علیرضا
 سنجایی. -- تهران: قومس، ۱۳۸۳
 ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۶-۹۶-۱
 فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
 کتابنامه: ص. [۴۹۷] - ۵۰۲.
 ۱. علوم سیاسی -- تحقیق -- روش‌شناسی. ۲. روابط بین‌الملل
 -- تحقیق -- روش‌شناسی. الف. عنوان.
 ۹ ر ۸۶ س / JA ۷۱ ۳۲۰/۰۱
 کتابخانه ملی ایران
 ۸۳-۳۶۵۸۲ م

- نام کتاب ● روش‌شناسی در علم سیاست و روابط بین‌الملل
 مؤلف ● دکتر علیرضا سنجایی
 طراح جلد ● محدثه موسوی
 آماده‌سازی ● مهدی عباسی
 سال چاپ ● ۱۴۰۲
 تیراژ ● ۵۰۰ جلد
 نوبت چاپ ● ششم
 شابک ● ۹۷۸-۹۶۴-۵۵۱۶-۹۶-۱
 چاپ و صحافی ● سعید دانش
 ناشر ● نشر قومس

نشانی ناشر: تهران، خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، پایین‌تر از لبافی‌نژاد، کوچه بهار، شماره ۱۱
 تلفن و نمابر: ۶۶۴۷۰۱۶۲ - ۶۶۴۷۰۱۵۳ - ۶۶۴۹۱۰۰۰
 www.ghoomes.com
 قیمت: ۱۰۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق چاپ و نشر (افست و الکترونیکی)، تکثیر، نسخه‌برداری و ترجمه برای نشر قومس محفوظ است.
 (استفاده از مطالب کتاب فقط با ذکر مأخذ آزاد است.)

فهرست موضوعی

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۷	۱- روش تأکید و اصرار
۷	۲- روش استناد
۸	۳- روش قیاس و استقراء
۹	۴- روش علمی
۱۳	قسمت اول: کلیات
۱۷	فصل اول - آشنایی با تحقیق علمی
۱۷	۱- پژوهش در مفهوم عام و وسیع کلمه
۲۳	۲- پژوهش در مفهوم خاص کلمه (تحقیق علمی)
۲۷	۳- ارزش‌های علمی جامعه‌های علم‌گرای نوین
۳۱	۴- تحقیق در فرهنگ اسلامی
۳۷	فصل دوم - رویکردها به علم سیاست
۳۸	۱- علم سیاست چیست؟
۴۲	۲- گوناگونی رویکردها به علم سیاست
۴۶	۳- گوناگونی روش‌شناسی و چالش‌ها
۴۹	۴- نقش نظریه در علم سیاست
۵۵	فصل سوم - رویکردها به علم روابط بین‌الملل
۵۹	۱- پیدایش روابط بین‌الملل
۶۱	۲- نظریه‌ها و رشته‌ها
۶۷	۳- نظریه تشریحی و تأسیسی

۷۰	۴- گوناگونی نظریه‌های روابط بین‌الملل
۷۹	۵- ارزیابی نظریه‌ها برای مقابله و مقایسه‌ها
۸۲	۶- نظریه‌ها و روش‌ها

قسمت دوم: فرآیند تحقیق در علم سیاست و روابط بین‌الملل

فصل چهارم - فرآیند تحقیق؛ مفاهیم کلیدی تحقیق علمی

۹۳	۱- جامعه مورد تحقیق
۹۷	۲- جامعه نمونه
۹۸	۳- مفهوم
۹۹	۴- متغیر
۱۰۱	الف - گونه‌های متغیرها برحسب نقش آنها در یک تحقیق علمی

(۱) متغیر وابسته یا تابع

(۲) متغیر مستقل یا آزاد

(۳) متغیر میانگیر

(۴) متغیر پیشین

(۵) متغیر کنترل

(۶) متغیر ناشناخته

ب - گونه‌های متغیرها برحسب واحد اندازه‌گیری

(۱) متغیر پیوسته

(۲) متغیر گسسته

۵- همبستگی، علیّت و رابطه‌های کاذب

۶- تغییر و تشریح

۷- عنوان تحقیق

۸- بررسی ادبیات

فصل پنجم - فرآیند تحقیق علمی: مشکل و فرضیه‌های تحقیق

۱- مشکل

الف - شناخت مسأله مورد تحقیق

ب - تعریف و تشریح مسأله

پ - ملاکهای ارزشیابی مسأله

۱۳۷	۲- فرضیه‌های تحقیق
۱۳۸	الف - تعریف فرضیه
۱۴۱	ب - میزان برای صورتبندی فرضیه
۱۴۲	پ - صورتبندی و بیان فرضیه‌ها
۱۴۵	ت - صورتبندی و بیان فرضیه‌ها با متغیرهای پیشین و میانگیر
۱۴۶	ث - فرضیه خنثی
۱۴۸	ج - نظریه و فرضیه: چندمثال
۱۵۵	فصل ششم - فرآیند تحقیق علمی: اندازه‌گیری
۱۵۵	۱- مفهوما، متغیرها و تغییرها
۱۵۷	۲- تعریف‌های مفهومی (یا اسمی)
۱۶۰	۳- تعریف‌های عملیاتی
۱۶۱	الف - تعریف عملیاتی متغیر میزان حمایت از مجازات اعدام
۱۶۲	ب - تعریف عملیاتی متغیر میزان اعتماد سیاسی
۱۶۳	پ - تعریف عملیاتی متغیر میزان رقابت حزبی در انتخابات
۱۶۳	ت - تعریف عملیاتی متغیرهای میزان همکراسی و توسعه انسانی
۱۶۵	ث - تعریف عملیاتی متغیر میزان آزادی بیان
۱۶۷	ج - تعریف عملیاتی متغیر میزان پیروی از مذهب
	چ - تعریف عملیاتی متغیرهای تأثیرگذار بر عملکرد نظام امنیت دسته‌جمعی
۱۶۹	ملل متحد
۱۷۶	۴- قابلیت اعتماد و اعتبار
۱۷۸	الف - اعتبار در تحقیق کمی
۱۷۹	ب - اعتبار در تحقیق کیفی
۱۸۰	۵- گوناگونی اطلاعات
۱۸۱	الف - موردها، واحدهای تجزیه و تحلیل
۱۸۲	ب - رویکردها به جمع‌آوری اطلاعات
۱۸۶	پ - سطح‌های اندازه‌گیری
۱۸۷	(۱) اندازه‌گیری (اطلاعات) اسمی
۱۸۸	(۲) اندازه‌گیری (اطلاعات) رتبه‌ای
۱۸۹	(۳) اندازه‌گیری (اطلاعات) فاصله‌ای
۱۹۰	(۴) اندازه‌گیری (اطلاعات) نسبی

پیشگفتار

هدف بنیادی نگارش کتاب روش‌شناسی در علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ارائه یک رویکرد نظام‌گونه و علمی در زمینه مطالعات سیاسی بوده است. در این کتاب ارتباط متقابل میان نظریه، تحقیق تجربه علمی و فعالیت‌های منجر به شناخت عینی در یک چهارچوب منظم، به منظور سهولت درک خواننده از طبیعت تحقیق علمی در حوزه‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و مطالعات نظامی استراتژیک معاصر، مورد تأکید قرار گرفته است.

از نظر نگارنده، تحقیق علمی در حوزه‌های یادشده، به مانند تمام رشته‌های علوم اجتماعی، یک فرآیند دایرایی و خود اصلاح‌کننده مشکل از هفت مرحله عمده به هم مرتبط می‌باشد: ۱۹ شناسایی و تعریف مشکل مورد تحقیق؛ ۲۰ جمع‌بندی فرضیه‌ها؛ ۳ طرح تحقیق؛ ۴ اندازه‌گیری (شامل تعریف عملیاتی متغیرها و روش‌های مناسب جمع‌آوری اطلاعات)؛ ۵ جمع‌آوری اطلاعات؛ ۶ تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده؛ و ۷ تعمیم‌دهی یافته‌های تحقیق. هر یک از این مرحله‌ها رابطه متقابل با نظریه علمی مربوطه دارد. به این معنی که هر کدام از آنها نظریه تأثیر می‌پذیرد و به طور متقابل بر آن تأثیر می‌گذارد. این کتاب دانش‌پژوهان را در درک و شناخت جامع هر کدام از مرحله‌های یاد شده راهنمایی می‌کند.

علوم مختلف بیشتر از طریق روش‌شناسی خود یکپارچه می‌گردند تا از طریق موضوع مورد مطالعه‌شان. آنچه که رویکرد علمی را - جدا از سایر روش‌های تحصیل دانش - برقرار می‌سازد، عبارتند از فرضیه‌های زیربنایی و روش‌شناسی آنها. یک روش‌شناسی عبارتست از یک نظام قاعده‌ها و روش‌های جاری آشکار که براساس آن تحقیق جریان می‌یابد و به وسیله آنها ایجاد دانش مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. این نظام نه غیرقابل تغییر است و نه به دور از خطا، بلکه این قاعده‌ها و روش‌های جاری به طور مستمر در حال پیشرفت می‌باشند. دانش‌پژوهان به جستجوی ابزارهایی جدید مشاهده، تجزیه و تحلیل، استنتاج عقلایی و تعمیم‌دهی می‌پردازند. وقتی آن‌ها توسعه یابند و متجانس با فرضیه‌های زیربنایی تشخیص داده شوند، در نظام

قاعده‌هایی که به روش‌شناسی علمی حاکم است اذعان می‌گردند. این همان ویژگی دایره‌ای و خود اصلاح‌کنندگی روش‌شناسی است.

تلاش گردیده است این کتاب، تا حد ممکن، همه نیازمندیهای روش‌شناسی دانشجویان را در مقطع‌های کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری، در رشته‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و مطالعات نظامی استراتژیک معاصر، فراهم آورد. به‌طور طبیعی انتخاب و اختصاص سرفصل‌ها برای تدریس در مقطع‌های گوناگون در حوزه مسئولیت مدیران گروه‌های آموزشی قرار دارد. بر پایه تجربه‌های مکتسبه، نگارنده پیشنهاد می‌کند تحقیق کمی‌گرایی، ابزارها و روش‌های مناسب آن در دوره کارشناسی و تحقیق کیفی‌گرایی، با علم به آگاهی قبلی دانشجویان از تحقیق کمی‌گرایی، در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این تفکیک برای همه سرفصل‌ها قابل اجراست. برای مثال، در بحث مربوط به روش‌های جمع‌آوری اطلاعات، روش تجزیه و تحلیل محتوی و همانندنگری به‌طور ویژه در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و روش‌های پرسش‌نامه و مصاحبه برای دوره کارشناسی پیشنهاد می‌گردد. به همین شکل در زمینه تجزیه و تحلیل اطلاعات، تجزیه و تحلیل کیفی به دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری و تجزیه و تحلیل کمی برای دوره کارشناسی اختصاص می‌یابد. در حوزه بحث‌های مربوط به گونه‌های تحقیق علمی، کتاب‌های تحقیق‌های آزمایشی، نیمه‌آزمایشی، همبستگی، علی مقایسه‌ای بیشتر در مقطع کارشناسی و تحقیق‌های توصیفی، تاریخی و به‌ویژه روش‌های مقایسه‌ای در مقطع‌های کارشناسی ارشد و دکتری مورد تأکید قرار گیرند.

با توجه به اینکه ابزار بنیادی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در تحقیق‌های علمی در حوزه مطالعات و تخصص علم آمار (توصیفی، استنباطی و رگرشن) قرار دارد، کتاب حاضر ضمن ارائه راهنمایی برای کاربرد آمار در تجزیه و تحلیل اطلاعات حاصل از اجرای یک تحقیق علمی، فراگیری این علم را به دوره‌های ویژه درس آمار واگذار نموده است. در مقابل از آنجا که در حال حاضر نرم‌افزارهای کامپیوتری تجزیه و تحلیل آماری کسب آگاهی از این دانش را، به‌ویژه در زمینه‌های کاربردی، تسهیل نموده است، کتاب حاضر چگونگی بهره‌برداری از روش‌های آماری و تجزیه و تحلیل کامپیوتری را با معرفی نرم‌افزار SPSS^(۱) تشریح نموده است. برای تشریح چگونگی استفاده از نرم‌افزار مورد بحث، کتاب با ارائه یک مثال در حوزه علم سیاست و روابط بین‌الملل گام به گام دانش‌پژوهان را راهنمایی می‌کند.

کتاب حاضر با ارائه مثالهای تخصصی بسیار در حوزه نظریه‌های علمی حاکم بر علوم سیاست و روابط بین‌الملل، تمایز اصلی خود را در میان اثرهای مورد بهره‌برداری کنونی در دانشکده‌های علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و مطالعات استراتژیک نمایان ساخته است. این

مثالهای عینی برگرفته از رویدادهای سیاسی و استراتژیک جهان برای همه عنوان‌ها و سرفصل‌های کتاب از انتخاب و تعیین عنوان برای یک تحقیق علمی، شناخت و تشریح مشکل‌های مورد تحقیق، شناخت و معرفی متغیرهای بازیگر، توسعه تعریف‌های مفهومی و عملیاتی برای متغیرها، صورتبندی فرضیه‌های تحقیق، شناخت و تعیین جامعه مورد تحقیق، چگونگی انتخاب و تعیین اندازه جامعه نمونه، تهیه طرح تحقیق، چگونگی تهیه سؤالات برای پرسشنامه و مصاحبه، جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل اطلاعات، تعمیم‌دهی یافته‌های تحقیق و در نهایت چگونگی تهیه گزارش کتبی اجرای تحقیق علمی (پایان‌نامه و رساله) توسعه یافته‌اند.

تمایز بنیادی دیگر تجربه شده چگونگی ارائه آموزش و آزمون برای کتاب حاضر می‌باشد. به خلاف روشهای سنتی پرسش و پاسخ محتوی کتابها، روش ارائه وضعیت‌های عینی از رویدادهای سیاسی و روابط بین‌الملل به صورت کتبی یا ارائه کامپیوتری، استخراج عناصر برنامه‌ریزی و طرح تحقیق از وضعیت‌های ارائه شده توسط دانشجویان و بحث انتقادی گروهی با هدایت مدرس درک عمیق و ماندگار دانشجویان و کاربران را ممکن می‌سازد. نقد دانشجویان از روش‌شناسی تحقیق‌های قبلی در حوزه رشته علمی مورد مطالعه، دانشجویان را قادر می‌سازد تا از طریق شناخت نقاط قوت و ضعف روش‌شناسی آنها به شناخت جامع و عمیق روش‌شناسی رشته مورد مطالعه خود غنا بخشند. ارائه چند نمونه از سؤالات آزمون پایان ترم آموزشی برای مقطع‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد و دکتری در ضمیمه شماره ۱ معرفی کتاب از این روش تدریس و آزمون نمایان می‌سازد. امید است فرصت توسعه و ارائه جزء به جزء آن در قالب یک فصل جداگانه در چاپ بعدی کتاب ممکن گردد.

تشکر و قدردانی

در فرآیند تهیه کتاب حاضر از بسیاری مرکزهای علمی، استادان و دانشجویان بهره فراوان گرفته‌ام و بدین وسیله سپاسگزاری عمیق خود را به آنان ابراز می‌دارم. مطالعه تحقیق‌های علمی اندیشمندان بزرگ جهان بر روی مسایل مهم سیاسی استراتژیک و انطباق آنها با اصول و قواعد روش‌شناسی در علوم اجتماعی کمک گرانقدری به تهیه مثال‌های عینی متعدد برای روش‌شناسی در علم سیاست و روابط بین‌الملل را فراهم آورد. به‌رغم ذکر مأخذها و منبع‌های مورد استفاده، جا دارد مراتب سپاسگذاری خود را از تألیف‌کنندگان سه اثر پربار علمی زیر که مورد بهره‌برداری گسترده‌تری قرار گرفته‌اند، ابراز دارم:

۱) روش‌شناسی در مطالعات بین‌المللی (Harvey & Brecher, 2002)

۲) تحقیق اجتماعی (Saratakos 1998)